

Ahmediyye (Amritsar 1937); *Batş-ı Ka-dîr ber-Kâdiyânî Tefsîr-i Kebîr* (Amritsar 1941; Mirza Mahmud Ahmed'in tefsirinin tenkidî); *Likhrâm aôr Mîrzâ* (Amritsar 1942) ve *Nâ-Kâbil Muşannif Mîrzâ* (Amritsar 1943) gibi kitapları da vardır (Kadiyânîlik'le ilgili eserleri için ayrıca bk. Safiyyürrahman el-A'zamî, s. 224-255; Sohdravî, *Tezkire-i Ebû'l-Vefâ*, s. 72-92).

Bölgedeki Müslüman Cemaatlere ve Kişilere Dair Eserleri. 1. *Delîlül-Furkân bi-Cevâbı Ehli'l-Kur'ân* (Amritsar 1906). Ehl-i Kur'ân ekolünün kurucusu Abdullah Çekrâlevî'nin *Burhânü'l-furkân 'alâ şa-lâti'l-Kur'ân* adlı kitabına cevap olarak yazılmıştır. 2. *Hâksârî Tahrik aôr Us ka Bânî* (Amritsar 1939). İnâyetullah Meşrikî ve Hâksâr hareketi hakkındadır. 3. *Hilâfet u Risâlet* (Amritsar 1930). Şîa'nın halifelik ve peygamberlik konusuyla ilgili görüşlerine reddiye niteliğindedir. 4. *Hitâb be-Mevdûdî* (Amritsar 1946; Haydarâbâd-Dekken 1952). Mevdûdî'nin *Tercümânü'l-Kur'ân* adlı dergide ortaya koyduğu hadis görüşüne reddiyedir. 5. *Ma'kûlât-ı Hane-fiyye* (Amritsar 1936). Hanefîler'in altı konuda ileri sürdüğü görüşlerin eleştirisine dairdir. 6. *Şem'î Tevhîd* (Amritsar 1938; Sergôda 1957). Bu eser ve bundan sonraki üç eser müellifin Birelvîler'e karşı eleştirilerini içerir. 7. *Tekzîbü'l-müfekkîrîn* (Amritsar 1922). 8. *Aşlî Hane-fiyyet aôr Taklîd-i Şahşî* (Amritsar 1926). 9. *İktîdâ-yı Ehl-i Hadîs* (Amritsar 1931). 10. *Fütûhât-ı Ehl-i Hadîs* (Amritsar 1905). Ehl-i hadis ekolü ile Hanefîler arasındaki ihtilâflı konulara dair mahkeme kararlarına dayalı bir çalışmadır. 11. *Tenkid-i Taklîd* (Amritsar 1927). Müellifin Diyûbendî âlimi Seyyid Murtaza Hasan Diyûbendî ile taklit konusunda yaptığı münazarayı içerir. 12. *Fıkḥ aôr Hane-fiyye* (Amritsar 1925).

Ehl-i Hadîs Düşüncesine, Fıkḥa, Kelâma ve Diğer Konulara Dair Eserleri. 1. *Fetâvâ Şenâ'îyye* (haz. Muhammed Dâûd Râz, I-II, Lahor 1972). Müellifin kırk dört yıl içerisinde verdiği fetvalardan seçmeleri içerir. 2. *Ehl-i Hadîs ka Mezheb* (Amritsar 1899, 1901, 1907, 1915, 1921, 1926, 1928; Lahor 1955, 1971). Amritsarî'nin Ehl-i hadis'le ilgili düşüncesini özlü biçimde ortaya koyan bir eser olup ekol içinde kabul görmüştür. 3. *İctihâd aôr Taklîd* (Amritsar 1918, 1923, 1925; Lahor 1968). 4. *İslâm aôr Britiş Law* (Amritsar 1901, 1905, 1923; Sergôda 1957). Kitapta İslâm hukuku ile İngiliz hukuku karşılaştırılmış ve İslâm hukukunun üstünlüğü savunulmuştur. 5. *Mes'ele-i Hicâz per Nazar* (Amritsar 1925). Hicaz ve Hicaz'ın yöneti-

miyle ilgili genel bilgiler içermektedir. 6. *Tahrik-i Vehhâbiyet per Ek Nazar* (Amritsar 1929). 7. *Şenâ'î Pakit Buk* (Amritsar 1934; Lahor 1982). Müellifin çeşitli din ve mezheplere dair görüşlerini içeren bir cep kitabıdır. 8. *Haşâ'ilü'n-nebî* (Amritsar 1899, 1903, 1905, 1910, 1915, 1919, 1922). Tirmizî'nin *eş-Şemâ'il* adlı eserinin çocuklar için yapılmış muhtasar bir çevirisidir. 9. *es-Selâmü 'aleyküm* (Amritsar 1908, 1913, 1915, 1919, 1921, 1923). İslâm'da ve diğer dinlerdeki selâmların incelendiği bir risâledir. 10. *Hidâyetü'z-zevceyn* (Amritsar 1930). Karı-koca ilişkileri, nikâh vb. konulara dairdir. 11. *Rûsûm-i İslâmiyye* (Amritsar 1907). Evlilikle ilgili yanlış âdet ve geleneklerin reddi ve sünnete uymanın önemi hakkındadır. Müellifin çeşitli konulara dair diğer kitapları da şunlardır: *Hadîs-i Nebvî aôr Taklîd-i Şahşî* (Amritsar 1909, 1912, 1914); *Taklîd-i Şahş aôr Selefi* (Amritsar 1912); *İttibâ'ı Selefi* (Amritsar 1909); *'İlmü'l-fıkḥ* (Amritsar 1913, 1921); *Uşûlü'l-fıkḥ* (Arapça, Amritsar 1937); *Fıkḥ aôr Fakih* (Amritsar 1925); *İslâm aôr Ehl-i Hadîs* (Amritsar 1916; Lahor 1970); *Âmin Raf-i Yedeyn* (Amritsar 1921, 1935); *Fâtîha Ḥalfe'l-imâm* (Amritsar 1921); *Sultân İbn Su'ûd, 'Alî Berâderân aôr Mü'temer* (Amritsar 1926); *Hayât-ı Mesnûne* (Amritsar 1935); *et-Ta'rifâtü'n-naḥviyye li-ifâdeti talebeti'l-'Arabiyye* (Arapça, Amritsar 1352); *İslâmî Târîh* (Amritsar 1899, 1900, 1902, 1903, 1904); *Kelime-i Tayyibe* (Amritsar 1914; bu konulara dair kitapları için bk. Sohdravî, *Tezkire-i Ebû'l-Vefâ*, s. 145-170).

BİBLİYOGRAFYA :

Senâullah Amritsarî, *Tefsîr-i Şenâ'î*, Lahor 1414/1994, I, 16; VIII, 100; a.mlf., *İslâm aôr Mesîhiyyet*, Guçranvâlâ 1982, s. 3; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâṭır*, VIII, 95-96; Abdülmâcid Der-yâbâdî, *Mu'âşırîn*, Karaçi, ts. (Meclis-i Neşriyyât-ı İslâm), s. 124-126; Safiyyürrahman el-A'zamî, *Fitne-i Kâdiyânîyyet aôr Mevlânâ Şenâ'ul-lâh Amritsarî*, Benâres 1399/1979, s. 224-255; Abdurrahman Abdülcebâr el-Ferîvâî, *Cühûd ehl-i'l-hadîs fi ḥidmeti'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Benâres 1980, s. 39-43; Pervîn Rozîne, *Cem'iyetü'l-'ulemâ-i Hind: Destâvezât-ı Merkezi İclâshâ-yı 'Âm 1919-1945*, İslâmâbâd 1980, s. 13-14, 35-39; Sâliha Abdülhakîm Şerefeddin, *Kur'ân-ı Ḥakîm key Urdû Terâcim*, Karaçi, ts. (Kadîmî Kütübhanê), s. 400-404; Süleyman Nedvî, *Yâd-ı Refîgân*, Karaçi 1983, s. 369-373; Abdürreşîd İrâkî Sohdravî, *Berr-i Şağîr Pâk u Hind meyn 'Ulemâ-i Ehl-i Hadîs ki Tefsîrî Ḥidmât*, Siyâlkût 1988, s. 26-28; a.mlf., *Tezkire-i Ebû'l-Vefâ*, Guçranvâlâ 1984, tür.yer.; Hâlid Şebbîr Ahmed, *Târîh-i Muḥasebe-i Kâdiyânîyyet*, Mûltan 1987, s. 270; Ahmed Han, *Kur'ân-ı Kerîm key Urdû Terâcim: Kitâbiyât, İslâmâbâd 1987, s. 65-67; Abdülmübîn Nedvî, Mevlânâ Şenâ'ullâh Amritsarî: Muḥtaşar Ḥâlât aôr*

Tefsîrî Ḥidmât, Guçranvâlâ 1988, tür.yer.; a.mlf., "eş-Şeyḥ Senâ'ullâh el-Amritsarî", *el-Ba'sû'l-İslâmî*, XXXI/4, Leknev 1406, s. 71-82; XXXI/5 (1407), s. 69-79; Abdülmecid Hâdim Sohdravî, *Sîret-i Şenâ'î*, Lahor 1989; M. Dâûd Râz, *Hayât-ı Şenâ'î*, Delhi, ts.; Cemîl Nakvî, *Urdû Tefâsîr: Kitâbiyât*, İslâmâbâd 1992, s. 40; Fazlurrahman b. Miyân Muhammed, *Re'îsü'l-münâzırîn şeyḥü'l-İslâm ḥazreti mevlânâ Şenâ'ullâh Amritsarî*, Lahor 2001, tür.yer.; Abdülhamîd Birişik, *Hind Alt-kıtası Düşünce ve Tefsîr Ekolleri*, İstanbul 2001, s. 157-170; M. Rieksinger, *Sanâ'ullâh Amritsarî (1868-1948) und die Ahl-i-Hadis im Punjab unter britischer Herrschaft*, Würzburg 2004; Tâced-din Ezherî, "Tefsîr-i Şenâ'î aôr Redd-i Mezâhib-i Bâtıla", *Fıkr o Nazar*, XXXVI/3-4, İslâmâbâd 1999, s. 291-309.



ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

SENÂULLAH PÂNİPETÎ

(نساء الله پانیپتی)

(ö. 1225/1810)

Hindistanlı âlim ve sûfî.

1143 (1730-31) yılında Hindistan'ın Pânîpet şehrinde doğdu. Celâleddin Pânîpetî Çişti (ö. 852/1448) vasıtasıyla soyunun Hz. Osman'a ulaştığı söylenir. Eğitime Pânîpet'te Kur'an'ı ezberlemek ve Arapça öğrenmekle başladı. Ardından Delhi'ye gidip Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'den fıkḥ ve hadis dersleri aldı. Zâhirî ilimlerdeki tahsilini tamamladıktan sonra Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Muhammed Âbid Sünnâmî'ye intisap etti ve şeyhinin tavsiyesiyle yine bir Müceddidî şeyhi olan Mazhar Cân-ı Cânân'a mürid oldu. On sekiz yaşına geldiğinde hem medrese ilimlerinde hem tasavvufun icâzet aldı. Pânîpet'e dönerek bir yandan eser telif etmekle, diğer yandan talebe ve müridlerin yetişmesiyle meşgul oldu. 1 Receb 1225 (2 Ağustos 1810) tarihinde Pânîpet'te vefat etti. Gulâm Server Lâhûrî onun 1216'da (1801) öldüğünü kaydeder.

Keskin zekâsı sebebiyle şeyhi Mazhar ona "alemül'l-hüdâ", Abdülazîz ed-Dihlevî de "zamanın Beyhakî'si" lakabını vermiş, Pânîpet'e kadî olarak tayin edildiği ya da halkın fıkḥî meselelerini gözdüğü için "kadî" unvanıyla anılmıştır. Mazhar, "Eğer Allah Teâlâ kıyâmet günü bana hediye olarak ne getirdiğimi sorarsa Senâullah'ı gösteririm" diyerek ona verdiği değeri belirtmiştir. Senâullah Pânîpetî'nin iki eşinden biri olan Bîbî Acîbe'nin tasavvuf yolunda ilerleyip Mazhar Cân-ı Cânân'ın halifesi olduğu bilinmektedir. Senâullah Pânîpetî'nin kendisinden sonra halefe bıraktığına dair bilgi bulunmamaktadır. İstanbul'a gelen ve Üsküdar'daki Selimiye Dergâhı'n-

da gömülü olan Kara Seyyah Hacı Ahmed Efendi'nin Mazhar'ın halifelerinden Senâullah Hindî'den icâzetli olduğu nakledilmek-teyse de (Hüseyin Vassâf, II, 161) Mazhar'ın Senâullah Pânîpetî ve Senâullah Senbheli adlarında iki halifesi bulunduğu için bu icâzetin hangisinden alındığı kesin olarak bilinmemektedir.

Eserleri. Senâullah Pânîpetî tefsir, fıkıh ve tasavvuf başta olmak üzere birçok alan-da eser kaleme almış olup bazıları şun-lardır: 1. *et-Tefsîrû'l-Mazharî*. Bu Arap-ça tefsir Hindistan'ın Delhi ve Haydarâ-bâd şehirlerinde on cilt halinde yayımlan-dıktan sonra Pakistan'da da neşredilmiş (Quetta 1412/1991), ayrıca Abdüddâim el-Celâfî tarafından Urduca'ya çevrilerek ya-yımlanmıştır (Delhi 1960-1968; I-XII, Ka-raçi 1980). 2. *Mâ lâ büdde minh*. Hanefî mezhebine göre yazılmış Farsça bir ilmi-hal kitabı olan eserin (Kanpûr 1873; Del-hi 1956; İstanbul 1990) *Keşfü'l-hâce* is-miyle Urduca bir tercümesi yapılmıştır (Mîret 1323/1905). 3. *Haqîkatü'l-İslâm (Huquku'l-İslâm)*. İslâmiyet'e göre kişinin görevleri ve üzerindeki haklar konusunu ele alan Farsça bir eserdir (Leknev 1844; İstanbul 1990). 4. *Tezkiretû'l-mevtâ ve'l-kubûr*. Farsça'dır (Lahor 1288/1871; İstan-bul 1990). 5. *Tezkiretû'l-me'âd*. Ölüm-den sonraki hayata dair Farsça küçük bir risâledir (Kanpûr 1280/1863). 6. *Risâle der İbâhat ve Hurmet-i Sürûd*. Müsikinin dinî hükmüne dair Farsça bir risâledir. 7. *Cevâhirü'l-Kur'ân*. Kur'an âyetlerinin indeksidir. 8. *İrşâdü't-tâlibîn*. Tasavvufî âdâb ve seyrü sülûk konularını ele alan Farsça bir eserdir (Delhi 1899). 9. *Risâle der Mes'ele-i Semâ ve Vahdet-i Vücûd* (Delhi 1891). 10. *es-Seyfû'l-meslûl*. Şîa'yı eleştiren Farsça bir kitaptır (Delhi 1262/1846). 11. *Risâle-i İhkâk*. Abdülhak ed-Dihlevî'nin İmâm-ı Rabbânî'ye yönelttiği eleştirilere cevap mahiyetinde Farsça bir eserdir (Ahmed Münzevî, III, 1479).

Pânîpetî'nin bunların dışında şu eserle-ri de zikredilir: *Risâle-i Fıkh der Mezâhib-i Erba'a*, *Fetâvâ-yı Mazharî*, *Risâle-i Pencrûzî der 'Uşûl-i Fıkh*, *Fevâ'id-i Seb'a*, *Risâle der 'Akâ'id-i Hâkkâ*, *Risâle-i Telhîş-i Hevâmî*, *Çihil Hadîs*, *Ter-cüme-i Şemâ'il-i Tirmizî*, *Risâle der Zikr-i Neseb-i Aḥar ve Ezvâc-ı Mubâ-reke*, *Keyfiyyet-i Murâkabe ve Ezkâr*, *Me'âhizü'l-aqvâ*, *Vaḥḥiyetnâme*, *el-Lübâb*, *İrşâdü'n-nâkışîn ve te'yîdü'l-kâmilîn*, *Risâle der Ensâb-ı Evlâd-ı Hâz-ret-i Müceddid-i Elf-i Şânî*. Senâullah Pânîpetî'nin mektupları *Kelimât-ı Tayyî-*

bât adlı mecmua içinde bir bölüm halin-de yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kelimât-ı Tayyibât (der. Ebû'l-Hayr Muham-med Murâdâbâdî), Delhi 1309/1891, s. 97-158; Naimullah Behrâcî, *Beşârât-ı Mazhariyye*, Bri-tish Museum, Or., nr. 220, vr. 146^b-166^b; Abdul-lah Dihlevî, *Makâmât-ı Mazhariyye*, İstanbul 1993, s. 93-97; Gulâm Server Lâhûrî, *Hâzinetü'l-aşfiyâ*, Kanpûr 1312/1894, I, 689-690; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 161; Gulâm Mustafa Han, *Levâ'ih-i Hân-kâh-ı Mazhariyye*, Karaçi 1975, s. 54-65, 242-249; Abdürrezzâk Kureyşî, *Mürzâ Mazhar Cân-ı Cânân aor un kâ Kelâm*, A'zamgarh 1979, s. 87-89; Ahmed Münzevî, *Fihrist-i Müsterek-i Nüşa-hâ-yi Hatîti-yi Fârsî-yi Pâkistân*, İslâmâbâd 1984, III, 1479; Sajida S. Alvi, "Qâzî Sanâ'-Allah Pânîpa-tî. An Eighteenth-Century Sûfi-Âlim: A Study of His Writings in their Sociopolitical Context", *Islamic Studies Presented to Charles J. Adams* (ed. W. B. Hallaq - D. P. Little), Leiden 1991, s. 11-25; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâṭir*, Lek-nev 1992, VII, 128-129; Mahmûd Hasan Ârif, *Tez-kire-i Kâdî Muhammed Şenâ'ullah Pânîpetî*, La-hor 1995; Fozail Ahmad Qadri, "The Intellectual Legacy of Qâdî Thanâ'ullah Pânîpatî", *IS*, XXVII/2 (1988), s. 151-159; İhsân İlahî Rânâ, "Şenâ'ullah Pânîpetî", *İDMİ*, VI, 1032-1034; Fâtma Fenâ, "Pânîpetî, Şenâ'ullah", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1379 hş./2000, V, 490-491.



NECDET TOSUN

SENCER

Ebû'l-Hâris es-Sultânü'l-a'zam
Muizzü'd-dünyâ ve'd-dîn Ahmed Sencer
b. Melikşâh es-Selcûkî
(ö. 552/1157)

Son büyük Selçuklu hükümdarı
(1118-1157).

25 Receb 479'da (5 Kasım 1086) Sincar'-da doğdu. Babası Sultan Melikşâh'tır. Sen-cer isminin ona doğum yerinden dolayı ve-rildiği rivayet edilir (İbnü'l-Esîr, X, 141; İbn Hallikân, II, 428). Adının Sancar olduğunu, bu kelimenin Türkçe "saplamak" anlamın-daki sançmak kelimesinden türetildiğini belirten kaynaklar da vardır (*Divânü lugâ-ti't-Türk*, II, 171, 180, 182; III, 310; İbnü'l-Ez-rak el-Fâriki, s. 287; Ebû'l-Fidâ, I/4, s. 106; *İA*, X, 187, 486). Sencer'in çok güzel yüz-lü olduğu (Zekeriyâ b. Muhammed el-Kaz-vîni, s. 415), çocukluğunda geçirdiği çiçek hastalığının Ömer Hayyâm tarafından te-davi edilmesine rağmen yüzünde korkunç izler bıraktığı belirtilmektedir. Henüz al-tı yaşında iken babası Melikşâh'ın ölümün-dün ardından hânedan mensupları arasın-da cereyan eden taht kavgaları sebebiyle yeterince eğitim alamadığı anlaşılmakta-dır. Ancak küçük yaştan itibaren devlet idaresinde önemli tecrübeler edindiği, bu eksikliğini kabiliyet ve tecrübeleri sayesin-de giderdiği söylenebilir.

Sultan Berkayaruk, amcası Arslan Ar-gun'un isyanını bastırmak için gönderdiği diğer amcası Börîpars'ın yenilgiye uğra-ması üzerine üvey kardeşi Sencer ve Ata-beg Emîr Kamaç kumandasındaki bir or-duyu Horasan'a sevketti (489/1096). Dam-gan'a ulaştığında Arslan Argun'un öldü-rüldüğünü öğrenen Sencer burada bek-ledi. Sultan Berkayaruk 5 Cemâziyelevvel 490'da (20 Nisan 1097) Sencer'e katılınca birlikte Nişâbur'a girdiler, oradan Belh şe-hrine geçtiler. Sultan Berkayaruk, bu sefer so-nunda merkezi Merv olmak üzere Gazne sınırlarına kadar uzanan Horasan toprakla-rını Melik Sencer'e iktâ etti. Emîr Kamaç'ı kendisine atabeg, Ebû'l-Feth Ali b. Hüse-yin'i vezir tayin ettikten sonra Irak'a dön-dü.

4 Receb 493'te (15 Mayıs 1100) Muham-med Tapar karşısında uğradığı yenilgiden sonra yanındaki az bir kuvvetle Utumah'a giden Berkayaruk burada kendi saltanatı-nı isteyenleri bir safta toplanmaya çağır-dı. Bu sırada Horasan'ın büyük bir kısmı ile Taberistan ve Cürcân, emîr-i dâd Habe-şî b. Altuntak'ın idaresindeydi. Horasan'a hâkim olma meselesinden dolayı Melik Sencer ile bozuşan Habeşî, Sultan Berkya-ruk'a Sencer'in Belh askerleriyle birlikte ida-resi altındaki şehirlere hücum ettiğini bil-dirdi ve ondan yardım istedi. Sultan Berk-yaruk 1000 kişilik bir kuvvetle Habeşî'ye yardıma geldi. Habeşî'nin 20.000 kişilik sü-vari birliği ve Bâtınîler'den oluşan 5000 ki-şilik bir piyade kuvveti mevcuttu. Nûşe-cân önlerinde meydana gelen savaşta Sen-cer'in ordusu Sultan Berkayaruk'un ordusu-nu bozguna uğrattı. Bu savaş Berkayaruk-Sencer münasebetlerinde bir dönüm nok-tası teşkil eder. Çünkü o güne kadar yapı-lan taht kavgalarında Sencer'in büyük yar-dımlarını gören Sultan Berkayaruk bu defa onu bir rakip olarak karşısına almıştı.

Muhammed Tapar, Sultan Berkayaruk ile yaptığı ikinci savaştan mağlûp ayrılınca Horasan hâkimi Melik Sencer'e başvurdu. Öz kardeşi Muhammed Tapar'ın Sultan Berkayaruk karşısında yenildiğini Cürcân'a geldiğinde öğrenen Sencer hemen onun ihtiyaçlarını karşıladı ve iki kardeş bir itti-fak oluşturdu. Askerleriyle birlikte Hora-san'dan ayrılıp Cürcân'da bulunan Muham-med Tapar'ın yanına gelen Sencer bura-dan onunla birlikte Damgan'a gitti. Dam-gan'dan Rey'e doğru yola çıkan Muham-med Tapar ve Sencer şehre vardıklarında Nizâmülmülk'e bağlı gulâmlar da kendile-rine katıldı. Bu olay onların halk nazarın-da itibarını arttırdı. Sultan Berkayaruk ile Muhammed Tapar arasındaki beşinci sa-